

Huliganismul verbal și limbajul violenței în presa românească actuală

Doina Marta BEJAN

Cele două aspecte la care vom face referire caracterizează din punct de vedere lingvistic o bună parte a presei românești din ultimele două decenii, dar și alte mijloace de comunicare în masă. Ambele au stat în atenția cercetătorilor limbii actuale și a organismelor de supraveghere a folosirii limbii române în spațiul public.

Sintagma *huliganism verbal* este utilizată de o reputată lingvistă, Mioara Avram, în articolul *Limbajul și educația*, pentru a caracteriza un anumit tip de comportament verbal: „Educația morală și civică a limbajului trebuie să ducă la deprinderea unei exprimări civilizate, la înlăturarea grosolăniilor de tot felul, care alcătuiesc adevărate acte de huliganism, chiar dacă este vorba numai de un *huliganism verbal*” (Avram 1987: 16–22). Definiția de dicționar a cuvântului *huliganism* – „purtare sau atitudine brutală, care se manifestă prin încălcarea, în mod grosolan, a drepturilor și a libertăților celorlalți cetățeni, prin acte de agresiune [...]” (DN, s.v.) – atrage atenția asupra nerespectării drepturilor individuale sau colective prin violență (în cazul nostru) lingvistică.

După 1989, prezența limbajului abuziv, huliganic a crescut și, din limbaj marginal, parte a limbajului cotidian, el a devenit extrem de răspândit, o adevărată piedică în calea civilizației. „Civilizația modernă este construită pe ideea de ordine creată de indivizi cu aceleași drepturi și ale căror acțiuni sunt motivate de dorința de autorealizare. Acest principiu se regăsește la nivelul instituțiilor și al practicilor politice și economice, la nivelul imaginarului social și în formele disciplinate de educație ale individului modern. O astfel de ordine previne violența, abuzurile și amenințările reciproce, permițând, de regulă, o funcționare normală a societății” (Taylor 2007: 13). Frecvența huliganismelor verbale în societatea românească actuală este un semn al unei situații aparte a corpului social, dar și un mijloc prin care ea este instaurată. Presa, ca formă de reflectare și modelare a realității dizarmonice pe care o trăim, oferă adesea dovezi de forțare a limbii prin lipsă de instrucție și prin improvizație joasă și grobiană. Fenomenul este întâlnit atât la limbajul jurnalistic din pamflete, cât și în cel din textele în care obscenul și violentul substituie informarea reală, refuzând cititorului dreptul la opinie (de văzut, în special, paginile 2–3, semnate *Alcibiade*, din „România Mare”; exemple din 1998: „putoare fără rușine, judecătoarea N.”; „A.P., cavalier de Kurlanda”; „șef de rahat, oligofrenul D.” ș.a).

Într-un eseu asupra imaginarului lingvistic violent românesc se motivează fenomenul la care ne referim: „defularea lingvistică a fost o urmare firească, la nivel emoțional, după căderea regimului comunist, în care funcționase legea cenzurii și faimoasa limbă de lemn. [...] Această violență lingvistică descătușată, instaurată

după căderea comunismului, a devenit, la un moment dat, încălcătoare de tabuuri, promovând derapaje verbale mai mult sau mai puțin intenționate. Cea mai vizibilă a fost tendința de sexualizare a limbajului. [...] anumite segmente din mass-media au promovat o violență lingvistică în sens comercial, pentru a seduce subliminal publicul (într-o *captatio benevolentiae* de tip morbid insidios [...]). În comunism violența lingvistică fusese disciplinată și exact orientată, ea fiind îngăduită doar împotriva «dușmanilor poporului» [...]. Înainte de comunism, România fusese marcată de democrații integrale sau parțiale, dar care, cu toatele, nu limitaseră decât efemer libertatea de exprimare și opinie, astfel încât violența lingvistică și imaginarul său putuseră să funcționeze în voie. După patruzeci și cinci de ani de comunism însă, verva s-a dovedit a fi incendiară, *adesea depășind orice limite*” (Cesereanu 2003: 12). Parcurgând presa românească de la Mihai Eminescu până în zilele noastre, autoarea a decodat nouă registre ale limbajului violent, specifice mentalului românesc, pe care le vom prezenta succint (Cesereanu 2003: 8–11):

– registrul *subuman*, prin care se urmărește declasarea celui incriminat prin raportarea sa la un statut diferit de cel omenesc: *nimicuri, retardați, pleavă, scursuri, handicapat, paralytic, pitic* etc.;

– registrul *igienizant*, calificativele detectând întotdeauna în cel criticat *un venin, o cangrenă, o molimă*, care trebuie salubritată, astfel încât societatea să se însănătoșească, să se purifice;

– registrul *infrațional*, unde cei incriminați sunt deconstruiți până la stadiul delincvenților; declasarea lor este ridicată la rang instituțional, pentru a se demonstra un statut decăzut în mod public și pentru a se anula prezumția de nevinovăție: *golani, derbedei, contrarevoluționari, bande de legionari* etc.;

– registrul de tip *bestiar*, prin animalizarea adversarului în *bovine, porcine, viermi, șobolani, ploșnițe, păduchi, căpușe* etc.;

– registrul religios-punitiv, desacralizant și satanizator, incriminații fiind proiectați ca *monștri ai Apocalipsei, eretici, practicanți ai liturghiilor negre* etc.;

– registrul *putridului și al excremențialului* (numit și tehnica fecalizării), prin preschimbarea în ordură a adversarului: „*Miasme pestilențiale, dejecții, putregaiuri* încheagă viziuni ale haznălei ori latrinei ridicată la rang existențial” (Cesereanu 2003: 10);

– registrul *sexual sau libidinos*, prin care organele sexuale ale celor incriminați sau cutumele lor erotice sunt ironizate prin *porecle denigratoare, anagrame licențioase, jocuri de cuvinte cu efect libidinos, metafore și metonimii jignitoare*;

– registrul *funebru*, prin care este vizată *senectutea* celor incriminați, în scopul anihilării existențiale;

– registrul *xenofob și rasist*, vizând *antisemitismul, antimaghiarismul* sau *antițigănistul*.

Dintre aceste nouă registre ale imaginarului lingvistic violent care funcționează în mentalul românesc, patru s-au remarcat prin modul spectaculos-inventiv de realizare: registrul infrațional, cel de tip bestiar, cel putrid-excremențial și cel libidinos.

Acest inventar cutremurător desprins din paginile publicisticii românești a ajuns, prin exces de utilizare după 1989, să obosească cititorii și să fie apreciat drept

un semn de incapacitate de a susține o dezbatere de idei, de a recurge la argument a celor care scriu: „Nu există discuție pornită, din indiferent ce pricină inocentă ori mărunță, care să nu sară de îndată la temperatura de vâlvătaie a *pamfletului*. Ideile, la români, sunt scurte; patimile, în schimb, fulminante. [...] Mai cu seamă de la Arghezi încoace, pamfletul trece drept faptă de mare talent. Nu-i simplă dovadă de temperament, ci dovadă de temperament cu geniu; cu atât mai mult temperament și cu atât mai mult geniu, cu cât limbajul în care se exprimă e mai pigmentat și mai apropiat de stilistica de șatră. [...] mitocănia ca maximă ipostază a genialității. S-ar părea că geniuul român e de la natură mitocan (ori poate a devenit așa prin cultură?! căci se poate întâmpla). [...] e și mai omenește de înțeles că-i *de preferat drumul scurt și spectaculos al iritației drumului plictisitor al argumentației*” (Cistelean 2006: 1). Dispariția veritabililor polemisti scade și valoarea pamfletarilor, căci „ei procedează – e o regulă sfântă, generală – prin a-și reduce adversarul la o caricatură; acesta se relevă atât de pipernicit (în gândire, în fapte, în celebritate și în alte cele), încât [...] ideea minimă de dezbatere, cu un astfel de specimen, e compromițătoare strict; nu dezbaterea ca atare, ci simpla ei posibilitate teoretică este jignitoare. Cu toate acestea, tonul urcă în proporție directă (și inversă) cu pipernicirea victimei (că de adversar, partener etc. nu mai poate fi vorba) [...]. Concluzia e întotdeauna una singură și precisă: cu asemenea inși nu merită să stai de vorbă; de fapt, n-ai cu cine sta de vorbă” (Cistelean 2006: 1). Se dezvăluie astfel realitatea lipsei de comunicare ce se ascunde în spatele violenței verbale.

Saturat de exhibiționismul cuvintelor și al expresiilor tabu și de violența atacurilor verbale, limbajul jurnalistic, formă a discursului public, reflectă realitățile sociale ale momentului istoric actual, dar și ecoul la o seducție lingvistică specifică, devenită „modă”, stând, deci, sub semnul vremelniceii. Nu trebuie însă pierdut din vedere faptul că mass-media (ziarul, radioul, televiziunea) conferă prestigiu „noutăților” lingvistice, le transformă în modele, devenind, după școală, cel mai important factor de educație lingvistică. Ca urmare, se cere „ecologizarea lingvistică a spațiului public” (Gruică 2006: 12).

Cel de-al doilea aspect la care facem referire, *limbajul violenței*, necesită o clarificare a termenului *violență*. În Trăsnea, Kallos (1977), cuvântul primea următoarea definiție științifică: „întrebuințare a forței brutale, constrângere cu forță”. În DEX (1984), cuvântul apare ca polisemantic – având șase sensuri – dintre care amintim: „însușirea, caracterul a ceea ce este violent” (1); „putere mare, intensitate, tărie” (2); „lipsă de stăpânire în vorbire sau în fapte; vehemență, furie” (3). Prin sintagma *limbajul violenței* înțelegem, pe de o parte, violența în limbaj prin porecle, înjurături, insulte, blasfemii, iar pe de altă parte, utilizarea în presă a unui limbaj care să sugereze permanența ideii de agresiune. Avem în vedere pagina știrilor de senzație, numite de obicei „Eveniment” sau „Actualitate”, din cele mai multe cotidiene. Aici se poate observa cu ușurință predominanța unor verbe ca *a viola*: „Copil *violat* de băiatul vecinilor” („Telegraf” – „Eveniment”, 1 aprilie 2004, nr. 76); *a lovi*: „*M-a lovit* până n-am mai știut de mine, mi-a dat cu picioarele până m-a băgat într-un șanț” („Telegraf” – „Eveniment”, anul XIV, 16 noiembrie 2005, nr. 260), cu variantele *a fi bătut măr*: „Trei frați *bătuți măr* la Cumpăna” („Telegraf” – „Eveniment”, anul XIV, 7 noiembrie 2005, nr. 262) și *a amenința cu bătaia, cu moartea*: „Profesor *amenințat* de un elev *cu bătaia* în timpul orelor” („Telegraf” –

„Eveniment”, anul XIV, 21 noiembrie 2005, nr. 274); *a muri* (*asfixiat, carbonizat, înecat*): „O bătrână *a murit carbonizată* în propria casă” („Telegraf” – „Eveniment”, anul XIII, 2 aprilie 2004, nr. 77). Se pot enumera, de asemenea, o serie de substantive care aparțin aceleiași sfere semantice a agresiunii: *altercație, bătaie, sânge, conflict, incident, lovituri, agresiuni, dispariție, viol, mușcătură, bestialitate, perversiuni, vânătăi, traumatisme, inconștiență* ș.a. Folosirea în exces a adjectivelor calificative clișeizate, uneori tautologice, care exprimă o afectivitate convențională și au o îndoielnică valoare de reliefare, în context cu *viol, asasinat, crimă, masacru*, caracterizează limbajul știrilor de senzație. Apariția vocabulelor amintite în titluri narative sau incomplete, scrise cu majuscule spre a atrage atenția, creează imaginea unei societăți dominate de violență. Desigur, apariția *limbajului violenței* ține și de o anumită stilistică a genului publicistic de senzație, care transformă în eveniment fapte cu caracter grav sau ireversibil, dar constanta lui utilizare impune un anumit model comportamental, nedorit în societate.

Aspectele prezentate atrag atenția asupra responsabilității mânăuirii limbii de către presă, amândouă având forța de a „naște” realitate.

Bibliografie

- Avram 1987: Mioara Avram, *Probleme ale exprimării corecte*, București, Editura Academiei Române.
- Cesereanu 2003: Ruxandra Cereseanu, *Imaginarul violent al românilor*, București, Editura Humanitas.
- Cistelecan 2006: Alexandru Cistelecan, *Iritarea la români*, în „Bucureștiul Cultural”, VI, nr. 7. DEX: [Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”], *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei Române, 1984.
- DN: Constant Maneca, Florin Marcu, *Dicționar de neologisme*, București, Editura Academiei Române, 1978.
- Gruțiță 2006: Gligor Gruțiță, *Moda lingvistică 2007: norma, uzul și abuzul*, Pitești, Editura Paralela 45.
- Taylor 2007: Charles Taylor, *Notes on the Sources of Violence: Perennial and Modern*, traducere de Dana Oancea & Bogdan Diaconu, „Revista 22”, XVIII, 2007, nr. 13 (890).
- Trăsnea, Kallos 1977: Ovidiu Trăsnea, Nicolae Kallos (coord.), *Mică enciclopedie de politologie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

Le hooliganisme verbal et le langage de la violence dans la presse roumaine actuelle

Ce commentaire attire l'attention sur l'emploi du langage violent dans la presse, qui promeut la vulgarité dans des formes intolérables, la xénophobie, les discriminations de toutes sortes. La violence verbale crée l'image d'une société insécure, ressentimentaire et brutale où la communication réelle est absente.

Galați, România